

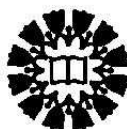
۱۷۷۹۷۸۲

فلسفه تحقیق در علوم اجتماعی

دکتر محمد تقی ایمان
دکتر احمد کلاته ساداتی

تهران

۱۳۹۷

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: ایمان، محمد تقی، ۱۳۳۷-

عنوان و نام پدیدآور: فلسفه تحقیق در علوم اجتماعی / محمد تقی ایمان، احمد کلاته ساداتی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: نه، ۳۶۵ ص.؛ مصور، جدول.

فروست: «سمت»؛ ۲۱۷۵. فلسفه و کلام، ۸۳.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۵۸۷-۴ ۲۱۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Mohammad Taghi Iman, Ahmad Kalateh Sadaty.
Philosophy of Research in Social Sciences.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: علوم اجتماعی — تحقیق — روش‌شناسی

موضوع: Social Sciences — Research — Methodology

شناسه افزوده: کلاته ساداتی، احمد، ۱۳۵۷-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده
تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing Universities' Methodology in the
Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۴۰ ف ۸۹۴ الف / H ۶۲۲

رده‌بندی دیویی: ۲۰۰/۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۰۵۵۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

فلسفه تحقیق در علوم اجتماعی

دکتر محمد تقی ایمان (استاد جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزم) و دکتر احمد کلاته ساداتی
(استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه یزد)

ویراستار: زهرا علی‌نوری

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۷

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ: گلها (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۲۱۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و

عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه
یا تکنیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۴	مقدمه
۱۳	فصل اول: فلسفه، تحقق، پارادایم علم و معرفت علمی
۱۴	۱-۱ تحقیق علمی و جنگ‌های پارادایمی
۱۵	۲-۱ فلسفه تحقیق
۱۷	۱-۲-۱ فلسفه تحقیق و تریف امر واقع
۱۹	۲-۲-۱ فلسفه تحقیق و معنوی ارزش‌ها
۲۱	۳-۲-۱ فلسفه تحقیق به عنوان چهارچوب مرجع
۲۲	۴-۲-۱ فلسفه تحقیق و روش‌شناسی
۲۴	۳-۱ جهان‌بینی و فلسفه (معرفت مرجع)
۳۲	۴-۱ پارادایم علم
۳۶	۱-۴-۱ پارادایم علم به عنوان حلقه اتصال فلسفه و نظریه
۳۸	۲-۴-۱ پارادایم علم و چهارچوب‌های مفهومی علم
۴۰	۳-۴-۱ پارادایم و تحولات ساختاری علم
۴۴	۴-۴-۱ پارادایم علم و تحقیق
۴۵	۵-۱ اجزاء پارادایم علم
۴۷	۱-۵-۱ هستی‌شناسی
۴۹	۲-۵-۱ معرفت‌شناسی
۵۳	۳-۵-۱ روش‌شناسی
۶۰	۴-۵-۱ انسان‌شناسی
۶۷	۵-۵-۱ ارزش‌شناسی
۶۹	۶-۱ از مبانی فلسفی تا واقعیت مورد تحقیق
۷۳	۷-۱ سلسله‌مراتب معرفت علمی
۷۶	۸-۱ فرایند منطقی تولید معرفت
۷۹	۹-۱ طبقه‌بندی انواع فلسفه‌های تحقیق

۸۱	فصل دوم: فلسفه و منطق در پارادایم اثباتی
۸۲	۱-۲ تعریف و تاریخچه پارادایم اثباتی
۸۶	۲-۲ اثبات گرایی منطقی
۸۹	۳-۲ عقل گرایی انتقادی
۹۴	۴-۲ مبانی و مفروضات فلسفی پارادایم اثباتی
۱۰۰	۱-۴-۲ هستی شناسی
۱۰۳	۲-۴-۲ معرفت شناسی
۱۰۶	۳-۴-۲ روش شناسی
۱۰۷	۴-۴-۲ ارزش شناسی
۱۱۱	۵-۴-۲ انسان شناسی
۱۱۵	۵-۲ مسئله معرفت در پارادایم علم اثباتی
۱۱۷	۶-۲ ارزیابی
۱۲۶	فصل سوم: فلسفه و منطق در پارادایم تفسیری
۱۲۷	۱-۳ معرفی و تاریخچه پارادایم تفسیری
۱۳۰	۱-۱-۳ هرمنوتیک
۱۳۵	۲-۱-۳ پدیدارشناسی
۱۳۷	۳-۱-۳ سنت جامعه شناسی
۱۴۰	۲-۳ مبانی و مفروضات
۱۴۵	۳-۳ ابعاد روش شناسی تفسیری
۱۴۶	۱-۳-۳ بستر مندی یا زمینه گرایی
۱۴۷	۲-۳-۳ رویکرد امیک
۱۴۸	۳-۳-۳ توصیف غنی
۱۵۰	۴-۳-۳ سازنده گرایی
۱۵۲	۵-۳-۳ طبیعت گرایی
۱۵۳	۴-۳ مبانی فلسفی تحقیق
۱۵۴	۱-۴-۳ هستی شناسی
۱۵۸	۲-۴-۳ معرفت شناسی
۱۶۰	۳-۴-۳ ارزش شناسی
۱۶۲	۴-۴-۳ انسان شناسی

۱۶۵	۵-۴-۳ روش شناسی
۱۶۷	۵-۳ سلسله مراتب معرفت در تفسیرگرایی
۱۷۰	۶-۳ ارزیابی
۱۷۴	فصل چهارم: فلسفه و منطق در پارادایم انتقادی
۱۷۵	۱-۴ تاریخچه
۱۷۹	۲-۴ مفاهیم بنیادین فلسفه انتقادی
۱۷۹	۱-۲-۴ دیالکتیک
۱۸۲	۲-۲-۴ خود، گانگی
۱۸۴	۱-۲-۴ پراکسیس
۱۸۶	۳-۴ ویژگی های روش شناسی انتقادی
۱۹۰	۴-۴ مبانی فلسفی تحقیق
۱۹۰	۱-۴-۴ هستی شناسی
۱۹۵	۲-۴-۴ معرفت شناسی
۱۹۸	۳-۴-۴ انسان شناسی
۲۰۱	۴-۴-۴ ارزش شناسی
۲۰۵	۵-۴-۴ روش شناسی
۲۰۷	۵-۴ سلسله مراتب معرفت
۲۰۸	۶-۴ ارزیابی
۲۱۲	فصل پنجم: فلسفه تحقیق رئالیستی
۲۱۳	۱-۵ تاریخچه
۲۱۸	۲-۵ تمایز از دیدگاه انتقادی
۲۲۰	۳-۵ ابعاد نظریه رئالیستی
۲۲۵	۴-۵ رئالیسم و ابعاد واقعیت
۲۲۹	۱-۴-۵ سطح واقعی
۲۳۰	۲-۴-۵ سطح حقیقی
۲۳۰	۳-۴-۵ سطح تجربی
۲۳۱	۵-۵ ابعاد پارادایم علم رئالیستی
۲۳۶	۶-۵ تبیین رئالیستی

۷-۵ مبانی فلسفی تحقیق

۱-۷-۵ هستی‌شناسی

۲-۷-۵ معرفت‌شناسی

۳-۷-۵ ارزش‌شناسی

۴-۷-۵ انسان‌شناسی

۵-۷-۵ روش‌شناسی

۸-۵ ارزیابی

فصل ششم: فلسفه، روش و استراتژی تحقیق

۱-۶ چرا استراتژی تحقیق؟

۲-۶ انتخاب موضوع یعنی استراتژی

۳-۶ استراتژی، منطق، سطوح بنیادین معرفت

۴-۶ مبانی روش ساختن تحقیق

۵-۶ تفاوت در روش‌ها

۶-۶ تفاوت استراتژی‌های تحقیق

۱-۶-۶ تفاوت در استراتژی منطق با شیوه استنتاج

۲-۶-۶ تفاوت در روش

۳-۶-۶ تفاوت در فرایند تحقیق

۷-۶ نتیجه‌گیری

فصل هفتم: چالش‌های پارادایمی و روش‌شناختی معرفت‌علم انسانی در ایران

۱-۷ طرح مسئله

۱-۱-۷ شواهد مربوط به سیاست علم

۲-۱-۷ شواهد مربوط به سیاست اجتماعی

۳-۱-۷ شواهد مربوط به آسیب‌های اجتماعی

۲-۷ پژوهش به عنوان فعالیتی مسئله‌محور

۳-۷ ابهام پارادایمی

۴-۷ فقر نظریه

۵-۷ سلطه آموزش بر پژوهش

۶-۷ معرفت برون‌زا و انباشت مسئله

۷-۷ بیگانگی محقق با نظریه، مسئله و جامعه خود

۳۳۷

۸-۷ کمی گرایی ناقص و غیر نظام مند

۳۳۹

۹-۷ ناهنجاری های رفتاری

۳۴۱

۱۰-۷ فعال نبودن تفکر انتقادی

۳۴۴

۱۱-۷ اصالت عاملیت

۳۴۶

۱۲-۷ نتیجه گیری

۳۵۳

منابع

www.ketab.ir

پیشگفتار

بیش از نیم قرن است که مفهومی به نام «پارادایم» در تحقیقات علوم انسانی و اجتماعی وارد شده است. این مفهوم ریشه در آراء و فعالیت های فیلسوف علم، توماس کوهن دارد. اگرچه کوهن این مفهوم را بیشتر از همه در ارزیابی های خود از توسعه پارادایمی علم و علوم طبیعی به کار برد، اما به سرعت در مطالعات اجتماعی توسعه پیدا کرد؛ طوری که امروزه ساحت علوم انسانی و اجتماعی، بهره بیشتری از این مفهوم برداشت تا علوم طبیعی. به هر حال، این امر احتمالاً ناشی از ضرورت و نیازی است که علوم انسانی و اجتماعی به این مفهوم و جایگاه و کارکرد آن دارد؛ چراکه برخلاف علوم طبیعی که بیشتر از «قوانین عام» تبعیت می کنند، در علوم انسانی و اجتماعی، قوانین بیشتر مبتنی بر سترهای فرهنگی و اجتماعی و در سطحی بالاتر مبتنی بر جهان بینی، تولید و باز تولید می شوند. این امر ضرورت و نقش کارکردی مفهوم پارادایم را در این علوم می رساند.

با توسعه فنی و گفتمانی این مفهوم در علوم انسانی و اجتماعی، محققان روش شناس، به بحث روش شناختی حول این مفهوم پرداختند؛ از این رو، متناسب با چهارچوب های فلسفی- نظری که در علوم انسانی و اجتماعی توسعه یافته بود، مبانی پارادایمی تحقیق نیز شناخته و به محققان معرفی شدند. به همین دلیل است که امروزه نه تنها در بحث روش شناختی، بلکه در مباحث نظری نیز، مفهوم پارادایم یک مفهوم شناخته شده و تعریف شده در علوم انسانی و اجتماعی است؛ برای مثال، زمانی که از پارادایم اثباتی، تفسیری یا انتقادی سخن به میان می آید، اندیشمند علوم اجتماعی به خوبی متوجه می شود که مقصود از این پارادایم ها و

روش‌شناسی متکی بر آن‌ها چیست.

نکته مهم این است که با روند رو به رشد مباحث روش‌شناختی، ارتباط تنگاتنگ بین پارادایم و روش‌شناسی نیز، به‌خوبی برای عالمان و محققان علوم انسانی و اجتماعی شناخته شده است؛ این بدان معناست که دیگر کمتر کسی است که بخواهد تحقیق در چهارچوب پارادایمی خاص پژوهشی انجام دهد و ملاحظات روش‌شناختی آن را در نظر نگیرد. محققان با توجه به علائق تحقیقاتی و نوع نگاهی که به واقعیت اجتماعی دارند، به پژوهش درباره موضوعات اجتماعی می‌پردازند. بر این اساس، موضوعاتی مثل خانواده، دین و اقتصاد در هر کدام از این پارادایم‌ها به گونه‌ای خاص تحقیق و بررسی می‌شوند؛ این بدان معناست که هر کدام از این موضوعات، نیازمند خورده‌ای از چهارچوب‌های خاص هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، و روش‌شناسی هستند.

یکی از مفاهیم مرتبط با پارادایم، فلسفه تحقیق است. فلسفه تحقیق، سطح بالاتر معرفت را نسبت به پارادایم علم در بر می‌گیرد. فلسفه تحقیق، سرچشمه اصلی تولید معرفت در هر پارادایم علم است که مقدم بر پارادایم است.

کتاب حاضر تلاش دارد ضمن توجه به مبانی پارادایمی، بر موضوع فلسفه تحقیق متمرکز شود. در این راستا، ارتباط بین فلسفه تحقیق، پارادایم و استراتژی‌های تحقیق از دیگر اهداف کتاب حاضر است. به‌طور کلی، کتاب حاضر در تلاش است تا بنیادهای فلسفی روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی را برآشایی کند.

مطالعه این کتاب کمک می‌کند که تحقیق و پژوهش در علوم اجتماعی در پرتو نگاه‌های فلسفی - پارادایمی انجام گیرد و از این راه، عالمان و محققان علوم اجتماعی، مسیری را که در آن گام نهاده‌اند، روشن‌تر شناسایی و فعالیت‌های خود را اثربخش‌تر کنند.

امیدواریم که کتاب حاضر در راستای آشنایی محققان علوم اجتماعی با مبانی فلسفی و پارادایمی تحقیق مفید و مؤثر باشد. مؤلفان در پایان بر خود لازم می‌دانند از زحمات آقای دکتر احمد احمدی رئیس فقید سازمان سمت و آقای دکتر حمیدرضا خادمی مدیر محترم دفتر سازمان سمت در قم و آقای سلمان احمدوند

تشکر و قدردانی کنند. همچنین از خانم دکتر زهرا علی نوری که با دقت و اهتمام تمام ویراستاری کتاب را به پایان رساندند، تشکر و قدردانی می شود. از آنجایی که توسعه دانش و معرفت جز در بستر نقد و نظر انجام نمی گیرد، از کلیه عالمان و محققان علوم اجتماعی تقاضا می شود تا نقدهای ارزشمند خود را به مؤلفان انتقال دهند.

محمد تقی ایمان

احمد کلاته ساداتی

تابستان ۱۳۹۷

www.ketab.ir